

Sprog i Norden

Titel: Normeringen av de tecknade språken i Finland – en historisk tillbakablick

Forfatter: Karin Hoyer

Kilde: Sprog i Norden, 2010, s. 65-80

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

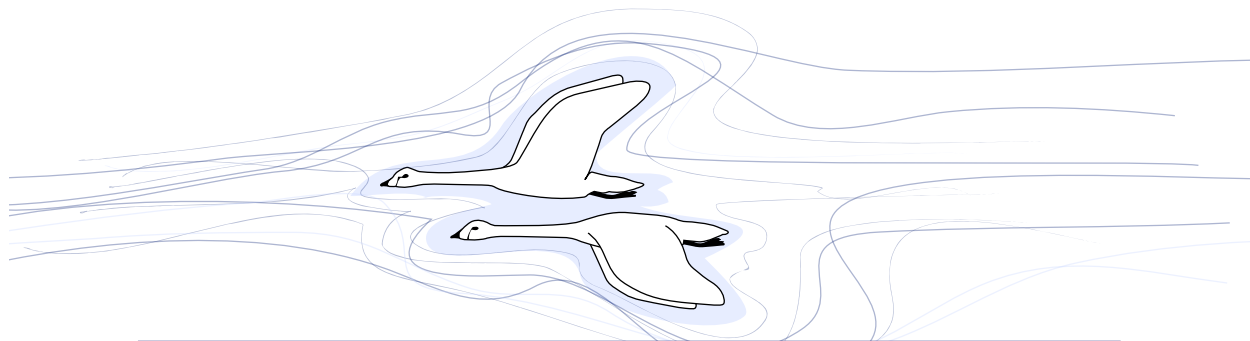
Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Normeringen av de tecknade språken i Finland – en historisk tillbakablick

Karin Hoyer

Uppkomsten av en teckenspråkig miljö och därmed en teckenspråkig språkgemenskap hänger ofta samman med grundandet av en dövskola. I Finland grundades den första dövskolan år 1846 och våra två inhemska tecknade språk har alltså över 160 år på nacken. Artikeln belyser bakgrunden till språkvård och forskning i teckenspråk av i dag. Att teckenspråkiga skall ha självbestämmanderätt när det gäller sitt eget språk kan upplevas som en självklarhet. Historien kan dock visa på att så har det inte alltid varit, trots att dövas egna inlägg om rätten till sitt språk kan hittas i historiens arkiv. På ett nordiskt plan har teckenspråkiga länge idkat aktivt samarbete sinsemellan också i språkfrågor.

Denna artikel handlar om normeringen av de tecknade språken i Finland, dvs. det finska och det finlandssvenska teckenspråket, från slutet av 1800-talet fram till i dag. Den här historiska tillbakablick belyser olika skeden i språknormering och attityderna till användning av teckenspråk i Finland. Trots att användningen av begrepp och termer som *språknormering* eller *språkplanering* är rätt så ny i teckenspråkssammanhang, har extern språknormering av tecknade språk som fenomen långa anor. De tecknade språkens fortfarande rätt så marginaliserade ställning av i dag har sin bakgrund i 1900-talets förtryck av teckenspråk och teckenspråkiga. Denna oralistiska period föregicks dock av en tid under mitten och slutet av 1800-talet då teckenspråken ännu var fria från det stigma som omgivningen senare gett dem.

Det finlandssvenska och det finska teckenspråket har sitt historiska ursprung i det sverigesvenska teckenspråket. Det handlar alltså om tre olika teckenspråk som inbördes är besläktade med varandra. En vanlig missuppfattning bland icke-insatta (hörande) är att tecknade språk skulle basera sig på omgivningens talade språk, men så är det alltså inte. Det finska teckenspråket är inte baserat

på finska och det finlandssvenska eller det sverigesvenska teckenspråket heller inte på svenska. Som minoritetsspråk har de tecknade språken dock varit i kontakt med och blivit påverkade av de talade språken finska respektive svenska, med översättningslån och annan påverkan på språkens olika nivåer som följd. Kontakten med omgivningens talade/skrivna språk har varit intensiv av den enkla anledningen att teckenspråken saknar skriven form. Teckenspråkiga lär sig alltså inte läsa och skriva på sitt modersmål, utan på ett andraspråk (som de dessutom aldrig har hört talas eller användas) – finska döva på finska, och finlandssvenska döva på svenska.

Den teckenspråkiga språkgemenskapen uppstår

Den teckenspråkiga språkgemenskapen i Finland uppstod som en följd av att Carl Oscar Malm grundade den första dövskolan i Borgå år 1846. Undervisningsspråket i skolan var det teckenspråk som den döve Malm lärt sig under sin studietid i dövskolan Manillainstitutet i Stockholm. Detta sverigesvenska teckenspråk började via Malms undervisning sprida sig bland döva i Finland och är ursprunget till både det finlandssvenska och det finska teckenspråket (Rainö 2000, 2004; Hoyer 2004; Salmi & Laakso 2005). Malm var mycket begåvad; han var Manillainstitutets dittills utmärktaste elev och mycket språkkunnig. Han skrev och läste förutom svenska även tyska, engelska och finska (Borg 1913, s.16; Wallvik 1997, s. 108). Efter att ha grundat landets första privata dövskola i Borgå tog sig Malm an utmaningen att ansöka om grundandet av en statlig dövskola. Detta skedde också senare när skolan i Åbo invigdes år 1860. I kampen att få till stånd en statlig dövskola fick Malm stöd av den finländske nationalskalden J.L Runeberg¹. Dessa två Borgåbor kände varandra och deras skriftliga diskussioner finns bevarade för eftervärlden. Malm skriver år 1854 bland annat om utmaningarna kring Åboskolans grundande (Solstrand-Pipping 1991, s. 153):

Jag var ofta frestad att upplösa skolan och kanske gå i ett boktryckeri för att bli en sättare, om jag ej lyckas få institutet, eller få ett annat passande yrke – men derom vill jag ej tala utom med högst få, hvartill Du räknas –

¹ J.L Runeberg satt med i Borgåskolans första bestyrelse vars ordförande var Borgåprosten Alexander Ferdinand Borenius. Borenius var min farmors farfars far och en stark bakgrundskraft när det gällde att samla in medel för skolans underhåll. Då jag i tiderna själv började studera teckenspråk kände jag inte till att jag hade en förfader i mitten på 1800-talet som så aktivt engagerade sig i dövas sak.

Runeberg svarar:

Så länge Du kan måste du hålla dig ifrån det förslaget att gå in vid ett boktryckeri och öfverge ditt tilltänkte institut. Genom den förra banan skulle du blott komma att bereda din egen bergning, utan någon verklig tillfredsställelse för dig sjelf ens, genom den sednare kunde du bli till gagn för hela vårt land och vinna den glädje som med en sådan ädel mission är förenad. Tål därför tiden ännu, sålänge du kan slå dig ut i dina ekonomiska affärer, och vänta på bättre dagar, då man blir varmare för din sak. Dessa dagar komma nog engång –

Solstrand-Pipping (1991, s. 143) som forskat i samtalen förundras över att diskussionslapparna har fått ligga orörda i Runebergarkivet sedan 1905:

Varför har de negligerats? Svaret är förmodligen helt enkelt att de representerar en genre som är obekant för litteraturforskaren: de är inte brev, inte skönlitteratur, inte sakprosa. Hur skall de då rubriceras? Ja, som ”skrifteliga samtal”, såsom Malm själv karakteriserar genren i ett av sina inlägg, representerande den enda kommunikationskanalen mellan den döve och den hörande, då den hörande inte behärskar teckenspråket.

Solstrand-Pippings insiktsfulla påpekande är ett mycket talande exempel på hur teckenspråk och dövas kommunikation länge upplevts som främmande och udda av majoritetsbefolkningen och delvis av dessa orsaker först under de senaste årtiondena fått den uppmärksamhet språken förtjänar.

Under tiden för Borgåskolans grundande hade döva själva positiva attityder till sitt språk, och teckenspråk sågs som ett fullvärdigt språk. Malm hyllade teckenspråkets uttrycksmöjligheter och styrka i en artikel som ursprungligen publicerades i Helsingfors Tidning 1852 (Malm 1913, s. 63–64):

Ord i de fullsinnades språk motsvaras fullkomligt af tecken i pantomimspråket, [...], och med sina rörelser beskrifva olika riktningar och ställningar i luften uttalas en mängd tecken t.ex. älska, hata, wälsigna, förbanna, fråga, svara, berätta, underrätta, beundra, förakta, wörda, frukta, twifla, [...], gravitationslag, attraktions, kraft, parallar, nöd, elektromagnetism, heptandria, cellul, dodekaeder, dignitet, trinom, urarfwagörelse, borgen, utmätning, alfluckring, m.m. med en ändlös omvexling och ett mångfaldigande i finaste nuanser, som ställa teckenspråket i jemnbredd med tungans språk.

Men samhällets inställning till språkliga minoriteter hårdnade. Assimilationspolitiken betydde för dövundervisningens del att talmetoden, den så kallade oralismen, fick fotfäste också i Finland under slutet av 1800-talet. Oralismen stämpade den döva människan som defekt och användningen av teckenspråk ansågs förhindra en effektiv inläring av (talat) språk. Teckenspråk ansågs inte ens vara språk. Dövskolornas döva lärare avskedades och användning av teckenspråk förbjöds och bestraffades i dövskolorna decennier framöver. I Finland var undantagen den finska skolan i Jyväskylä där undervisningen skulle ges enligt "skrif- och åtbördsmetoderna" och skolan i Jakobstad där undervisningen skulle ges enligt skriftmetoden på svenska (Wallvik 1997, s.138–139).

Det är nedslående att spekulera i hur situationen för teckenspråkiga kunde ha sett ut i dag om den oralistiska tiden inte varit så förödande för språk-användarna och på deras syn på sitt språk. Eller för att citera Österberg (1909, s. 58): "Teckenspråket är, som sagt, de döfstummas naturligaste meddelelsemedel, och följderna af dess undertryckande måste blifva en andligt och moraliskt deprimerande verkan med alla dess konsekvenser". Det moderna synsättet på tvåspråkig dövundervisning poängterar en undervisningsmetod där teckenspråket är undervisningsspråk och svenskan (eller något annat språk), med fokus på det skrivna språket, är andraspråk (se Svartholm 2006). Hässlers (1909, s. 53–55) kongressinlägg från 1907 om teckenspråksanvändningen i dövskolorna vittnar om att språkliga insikter fanns hos döva själva redan för hundra år sedan. Döva fick dock inte sin röst hörd, eftersom de som hade den bestämmande makten var välmenande men ignoranta hörande "sakkunniga" som förrespråkade den oralistiska talmetoden:

Bogbinder *Knut Hässler*, Stockholm: Något anspråk på vetenskaplig och pedagogisk underbyggnad för detta föredrag kan jag ej göra. Jag vill blott anföra, hvad jag själf i denna sak erfarit, samt iakttagit bland mina ödeskamrater och vid döfstumskolor. [– – –] Vid undervisningen i tal- och skrifspråket vid döfstumskolor anser jag att, åtbördsspråket bör komma till användning på samma sätt som modersspråket vid undervisningen af främmande språk i våra elementarskolor. Som det nu går till i det nuvarande undervisningssystemet vid döfstumskolorna, förefaller det mig vara som den upp- och nedvända världen. Antag, att en elev studerar tyska språket och beder om förklaring af sin lärare öfver något, som eleven icke förstår, och läraren svarar på tyska, så blir eleven icke klok på det; samma är förhållandet med döfstumma elever, när läraren svarar och förklarar med talspråket. I många fall blir det hos eleven som en indlärd lexa af talspråket, och vid lärarens fråga rabblar han upp den utan att förstå meningen. [– – –]

Mycken tid förspilles genom förklaringar i ord och afläsning från mun, så att resultatet icke står i rimligt förhållande till arbetet och omkostnaderna för döfstumundervisningen. Konsten att afläsa från mun är icke alltid af stor vikt och betydelse i praktiska lifvet som allmän kunskap och bildning.

Träffande är också bildhuggare Wibergs inlägg (1909, s. 73–74) under samma kongress, som bär rubriken *Bör icke de döfstumma som äga ett helt lifs praktisk erfarenhet bakom sig äga något inflytande inom skolstyrelserna och medbestutanderätt?*

Nordisk teckenspråksnormering

Teckenspråksanvändningen blomstrade ändå för fullt utanför skolans väggar. Döva i Finland idkade ett aktivt föreningsliv, grundade sitt förbund år 1905 och hade många kontakter med döva i de andra nordiska länderna (Wallvik 1997; Salmi & Laakso 2005). Det fanns dock en oro över teckenspråkets förändring och förfall efter att språket inte längre var tillåtet i dövundervisningen. Julius Hirn uttryckte sin oro över teckenspråkets tillstånd med diskussionsinlägg som "åtbördsspråkets vård och utveckling och åstadkommandet av ett likartat teckenspråk i Finland" vid dövas sammankomster (Wallvik 1997, s. 245; Jantunen 2001, s. 3). Den strävan och det arbete för ett samnordiskt teckenspråk som startade vid den första nordiska dövkonferensen i Köpenhamn år 1907 var ett exempel på en aktiv normerande språkpolitik. Det var Julius Hirn som framförde förslaget om ett standardiserande samnordiskt arbete, och en utlösande faktor var just den oro han kände för teckenspråket i Finland. Under kongressen i Köpenhamn tillsattes en kommitté med målet att skapa ett gemensamt teckenspråk för Finland, Sverige, Norge och Danmark. Tecknen i ländernas teckenspråk skulle avbildas och beskrivas, och sedan skulle man välja ut de tecken som ansågs lämpligast i ett gemensamt nordiskt teckenspråk. Ett förenhetligande av de nordiska teckenspråken har paralleller med den tidens ideologi bland talade språk, till exempel skapandet av esperanto. I själva verket var Julius Hirns förslag till det samnordiska projektet tänkt att fungera som ett första steg till ett förenhetligande i större skala, det vill säga för att skapa ett internationellt teckenspråk.

I Finland ledde det samnordiska standardiseringsarbetet till att vår första trespråkiga teckenordbok *De döfstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromyk-käin viittomakieli Suomessa* publicerades i form av tre häften (Hirn D.F., 1910, 1911, 1916). I förordet nämner D.F. Hirn, som var en av Malms första döva elever, och far till Julius Hirn, att det förutom det samnordiska arbetet fanns en

annan orsak till att ordboken publicerades. Döva som gick i talskolorna hade inte längre tillgång till teckenspråk, och ordboken var alltså delvis till för att öka språkförståelsen döva emellan. Tyvärr dog D. F. Hirn innan ordboksarbetet hade slutförts. Hans avsikt hade varit att avbilda tusen tecken, men det slutgiltiga antalet avbildade tecken i de tre häftena är endast 344. Till det material som inte kom med i ordboken hörde också de tecken som skulle återges i slutet av boken, ”ett antal från de Malmska åtbörderna avvikande åtbörder, hvilka inventerats vid de finska dövstumanstalterna och vunnit utbredning hos oss” (Hirn D.F. 1910, förordet). Dessa tecken skulle ha varit mycket informativa vid en diakronisk komparativ studie av tecken i det finska och det finlandssvenska teckenspråket.

Också i Sverige gavs det ut en ordbok som en följd av det nordiska samarbetet med namnet *Teckenspråket. Med rikt illustrerad ordbok över det av Sveriges dövstumma använda åtbördsspråket* av Oskar Österberg, döv även han. Österberg (1994 [1916], s. 4) skriver om orsakerna till att den svenska ordboken gavs ut:

Den finska åtbördsspråkskommittén utgav under väntan på att de övriga kommittéerna skulle bli färdiga med sitt arbete en bok om det finska teckenspråket särskilt. Genom denna sak fästes författarens uppmärksamhet vid att det svenska teckenspråket, vilket har sin egenart och som allmänt anses såsom det bästa och vackraste av alla teckenspråk också förtjänade en bok om detta språk särskilt, och vilken borde utgivas innan det gemensamma nordiska åtbördsspråket konstituerades.

På de nordiska sammankomsterna konstaterade att för att det samnordiska arbetet skall nå resultat bör varje land ge avkall på sina gamla tecken och sedvänjor och anamma de nya nordiska, annars kommer tanken på ett samnordiskt teckenspråk att gå i stöpet. Följande citat från den sjunde nordiska dövkonferensen 1952 (s. 55) är ett utdrag ur diskussionen om hur man tänkt sig att det nya nordiska teckenspråket skulle få spridning:

Albert Breitig: Jag savnet i Kjærs redogørelse opplysning om hvordan vi i Norden skal lære det nye tegnspråket.

Kjær: Det er ingen mening i å beslutte noe uten at det kan gjennomføres. I Danmark bruker den nye presten, Sørensen, det nye systemet. I en liten by har de samvær der de taler med nye tegn. Der får de 5 øre i straff for hver feil, og noen ganger i året har de fest for pengene.

Savisaari från Finland konstaterade i ett inledningsfördrag vid den tolfte nordiska dövkongressen 1974 att endast några av de nyskapade nordiska tecknen fått allmän spridning. Det samnordiska teckenspråket skulle nämligen förutom av redan etablerade tecken i något nordiskt teckenspråk också bestå av nya samnordiska tecken. Inom det nordiska samarbetet började man därför på 1970-talet satsa på arbete med specialterminologi i stället för att försöka samordna det centrala ordförrådet. Det ansågs att det var ”mera ändamålsenligt att koncentrera sig på nya termer för ord som saknades och ta i bruk tecken som redan fanns i de andra länderna. Sålunda kunde man komplettera språkförrådet i eget land med ord som hittills saknats” (Savisaari 1978, s. 43). Varför det samnordiska standardiseringsarbetet, som pågick ända in på 1980-talet, ändå inte ledde till önskat resultat kan man förstå i efterhand. De nordiska teckenspråken, som existerar endast i tecknad och inte i skriven form, är självständiga naturliga språk med olika historiskt ursprung och kulturellt bundna till sin omgivning. Spår av det samnordiska projektet syns dock i teckenspråken i Finland än i dag i form av tecken för veckodagar, månader och färger som blivit etablerade i språken.

Försök att få teckenspråken att likna omgivningens talade språk

De negativa attityderna hos majoritetsbefolkningen gentemot dövas användning av teckenspråk började i Finland luckras upp mot slutet av 1960-talet. Då stärktes en ny trend, nämligen hörande lärares egen ”språkplanering”. Syftet var att få de tecknade språken att likna de talade majoritetsspråken, till exempel då det gällde teckenföljd och teckenböjning. Detta konstgjorda kommunikationssystem där man producerar tal och tecken simultant är dock inte teckenspråk utan följer det talade språkets syntax. Den konstgjorda formen av teckenspråket accepterades allmänt både inom dövundervisningen och inom teckenspråksundervisningen för hörande. Döva själva var rådvilla och antog att denna nya form av teckenspråket var ”bättre” och ”finare” än deras eget språk som hade lägre status. De som kunde förstå och använda denna nya form var förstas de döva som hade goda kunskaper i det talade språket. Det förekom länge en situation av diglossi, där den finskpåverkade formen användes i sammanhang med mer offentlig prägel och ”det egentliga” teckenspråket var förhärskande vid informellt språkbruk.

I *Viittomakielen sanakirja* (1965, s. 8), som var den första ordboken över teckenspråket i Finland sedan D.F. Hirns ordböcker från 1910-talet, konstateras bland annat att teckenspråket ursprungligen har varit ett eget självständigt språk, men att teckenspråket tenderar att alltmer följa det normala språkets gång eftersom döva tack vare talundervisningen allmänt använder tal och tecknande si-

multant. I boken presenteras under rubriken "Kielioppia" ('Grammatik') en modell för hur man får teckenspråket att närma sig finskans grammatik och ordföljd. Det finns beskrivningar för hur finskans lokalkasus och verbformer som imperfekt, perfekt och pluskvamperfekt skall tecknas. Också i *Viittomakielen opas* från så sent som år 1974 presenteras under rubriken "Koulun apuviittomat" ('Hjälptecken för skolan') bland annat olika tecken för finska kasusändelser. Dessa rekommenderades för användning speciellt inom dövundervisningen. I slutet av boken konstateras ändå att det "egentliga teckenspråket" är den form av teckenspråket som döva allra helst använder sinsemellan. Rainò (2004, s. 40) har påvisat att hörande präster som verkade redan under Malms tid kombinerade tecken och tal simultant. Denna uttrycksform bidrog till uppkomsten av ett religiöst register av språket som länge användes av kyrkans representanter.

Det har visat sig att trycket att få det finlandssvenska teckenspråket att likna svenskan inte var lika starkt som finskans påverkan på finskt teckenspråk. Det finns många möjliga orsaker till att förändringssträvanden fick större genomslagskraft bland finska döva. Det gavs inte ut något material på svenskt håll, och det material som hade översatts till svenska var begränsat till böcker om teckenförrådet. Ingen av de finska böckerna om den tecknade finskans "struktur" eller "grammatik" översattes till svenska (Hoyer 2005, s. 42–45).

Lärarnas och andra utomståendes inblandning i "utvecklande" av tecknade språk var i och för sig inget nytt, utan till exempel Österberg (1994 [1916], s. 6) citerar en fransk bok om teckenspråk från 1810: "Läraren skulle förgäves uppfinna tecken, naturen som icke skulle ha dikterat dem skulle underkänna dem, de bleve för den dövstumme intet annat än tomma grimaser". Österberg påpekar att lärarna borde avhålla sig från att påverka teckenspråket och att "naturen måtte ha sin gång". J. Hirn (1909, s. 71) nämner att redan vid den internationella dövstumkongressen i Paris år 1900 antog kongressen en resolution där det bland annat framkommer "att åt utvecklingen och vården af åtbördsspråket i de nordiska länderna all omsorg bör egnas af de döfstumma själfva" via exempelvis "välteckningsklubbar". Insikten om att språkvård och språkplanering bör finnas i händerna hos språkanvändarna själva fanns alltså redan för hundra år sedan men för teckenspråkens del förbisågs detta av majoritetsbefolkningen för decennier framöver.

Forskning och språkvård av i dag

Forskningen i teckenspråk som i Finland startade år 1982 vid Helsingfors universitet ledde till många nya insikter om tecknade språk i förhållande till talade språk. En milstolpe i erkännandet av den teckenspråkiga minoritetens rättighe-

ter var grundlagsförändringen år 1995 som stipulerar att rättigheterna för dem som använder teckenspråk skall tryggas genom lag. Finlands grundlag 17 § ”Rätt till eget språk och egen kultur” erkänner alltså förutom nationalspråken finska och svenska även samiska, romani och teckenspråk. Forskning i teckenspråk har bedrivits vid Forskningscentralen för de inhemska språken sedan år 1984 och en teckenspråksforskartjänst grundades vid centralen år 1988. Teckenspråksforskningen har skett i aktivt samarbete med Finlands Dövas Förbund rf, bland annat i form av ordboksarbete. Basordboken i finskt teckenspråk *Suomalaisen viittomakielen perussanakirja* utkom år 1998 och finns också i nätversion på adressen www.viittomat.net. En första beskrivning av det finlandssvenska teckenspråkets särdrag på teckennivå finns presenterad i den trespråkiga ordboken *Se vårt språk! Näe kielemme!* från år 2002. Undervisning och forskning i teckenspråk bedrivs för tillfället även vid universiteten i Jyväskylä, Helsingfors och Åbo.

För den teckenspråkiga språkvården svarar teckenspråksnämnden vid Forskningscentralen för de inhemska språken, som inledde sitt arbete 1997. På forsningscentralens webbplats står det under rubriken *Språkvård för teckenspråk* att man via språknämndens diskussioner har kommit fram till att det finska teckenspråket har en standardspråklig form, trots att det saknar ett skriftspråk. Standardspråket kännetecknas av en tydlig satsstruktur, tecknen artikuleras väl och talaren undviker dialektala och vardagliga tecken. Det uppges även att språkvården för den lilla minoriteten finlandssvenska teckenspråkiga är en utmaning, eftersom språkanvändarna är få och den språkliga variationen stor.

För det finlandssvenska teckenspråkets del är det dock inte endast språkvården som är en utmaning utan det finlandssvenska teckenspråket är hotat på sikt, främst på grund av avsaknad av grundutbildning på finlandssvenskt teckenspråk. I Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen konstateras det följande:

Med tanke [på] dem som använder det *finlandssvenska teckenspråket* är den största bristen inom utbildningen en total avsaknad av undervisning på och i finlandssvenskt teckenspråk inom den grundläggande utbildningen. Detta beror på att det inte finns lärare eller undervisningsmaterial. Också hörande barn till finlandssvenska döva föräldrar saknar möjlighet till modersmålsundervisning i finlandssvenskt teckenspråk.

(Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen, 2009, s. 72)

Det är inte heller möjligt att få distanstolkservice per mobiltelefon på finlandssvenskt teckenspråk. Bristen på teckenspråkstolkar som kan svenska och finlandssvenskt teckenspråk hindrar finlandssvenska teckenspråkiga från att delta i vidareutbildning, att erhålla samhällelig service till exempel i form av läkarbesök samt att vara i kontakt med olika myndigheter på sitt eget språk. (*Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen*, 2009, s. 73)

Man kan se intressanta paralleller mellan utvecklingen av den teckenspråkiga språkvården och det nordiska språksamarbetet för talade språk, som Reuter beskriver i *Språk i Norden 2009*. Reuter (2009, s.199–213) diskuterar vilken nytta av det nordiska språksamarbetet varit för språkvård och språkforskning sedan 1954. Under tidens gång har tyngdpunkten i diskussionerna vid de nordiska språkmötena förflyttats. Under de första tjugo åren var det främst terminologi och nyord som diskuterades och det fanns även en medveten strävan att närma de nordiska språken varandra. Sedan mitten av 1990-talet har däremot bland annat språkpolitik stått i fokus i det nordiska samarbetet. På teckenspråkskshåll har man övergett strävan efter ett samnordiskt teckenspråk – man arbetar heller inte längre med grannspråksförståelse via gemensam specialterminologi. Det som däremot är gemensamt för språkvården av tecknade språk i Norden är statusvården, det vill säga intressebevakning av språkets ställning i samhället via aktiv språkpolitik och revidering av språklagstiftningen. I Sverige ligger det mycket intressebevakningsarbete bakom den nya språklagen som trädde i kraft 1 juli 2009. Enligt språklagen skall nämligen det sverigesvenska teckenspråket skyddas och främjas. I Finland är ett språkpolitiskt handlingsprogram som sammanställts av språknämnden för finländskt teckenspråk vid Forskningscentralen för de inhemska språken och Finlands Dövas Förbund rf under utgivning. Även i de övriga nordiska länderna idkar teckenspråkiga aktiv språkpolitik (Hoyer & Alanne 2008).

Nordisk språkförståelse

De teckenspråkigas nordiska kontakter har varit täta och aktiva sedan den första kongressen i Köpenhamn 1907. Den tolfte nordiska dövkonferensen som hölls i Åbo 1974 var den sista som gick under namnet kongress. Efter det har döva i Norden sammankommit till *nordiska kulturfestivaler*. Den Nordiska Samarbetskommittén som grundades 1907 genomgick år 1972 ett namnbyte till Dövas Nordiska Råd vars sekretariat växlar mellan medlemsländerna vart fjärde år.

Hur ser kommunikationen mellan teckenspråkiga ut i Norden och hurdan är grannspråksförståelsen? Kaisa Alanne, ordförande för teckenspråknämnden, och jag sammanställde på uppdrag av Nordens språkråd i mars 2008 en utredning om teckenspråkens ställning i Norden. Utredningen *Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden 2008* var avsedd att utgöra ett stöd för rådets arbete med revideringen av den nordiska språkkonventionen. Den ikraftvarande konventionen gäller endast talade språk, men konventionen är för tillfället under revidering även med avseende på tecknade språk.

Uppgifterna i utredningen är insamlade genom ett frågeformulär om de tecknade språkens ställning i de olika nordiska länderna och i de självstyrande områdena. Frågeformuläret sammanställdes av oss och skickades ut till sakkunniga i teckenspråk och teckenspråkig intressebevakning. Vi ställde frågor om hur etablerade de tecknade språken är, antalet språkanvändarna och spridning, teckenspråkens juridiska ställning, brister och problem inom olika språkanvändningsområden och om attityder till tecknade språk. Vi frågade också om språkförståelsen och teckenspråksanvändningen i nordiska sammanhang. Jag vill avsluta med att referera svaren på frågan om språkanvändningen i nordiska sammanhang. Frågan lydde (Hoyer & Alanne 2008):

9. Vilken är er uppfattning om teckenspråksanvändningen i nordiska sammanhang? Hur kommunicerar (och på vilka språk) teckenspråkiga från olika nordiska länder då de träffas? Används ASL (American Sign Language) eller International Sign², eller anpassar man sitt teckenspråk till en nordisk variant?

Det visade sig helt tydligt att det inte råder någon språkförbistring mellan teckenspråksanvändarna i Norden, utan i svaren konstaterades att kommunikationen fungerar fint. I svaren från Danmark, Finland, Färöarna och Norge uppgavs att sverigesvenskt teckenspråk traditionellt har dominerat i nordiska sammanhang och att teckenspråkiga från de andra länderna har anpassat sitt teckenspråk efter det sverigesvenska med en nordisk variant som resultat. Detta gör till

² International Sign (IS) är en form av lingua franca som används vid kommunikation då teckenspråkiga utan gemensamt teckenspråk möts. IS anses vara ett pidginteckenspråk, och kännetecknas av ett begränsat teckenförråd men en rik morfosyntax som utnyttjar språkdrag ur naturliga teckenspråk. (Denna fotnot fanns inte med i den ursprungliga frågan eftersom alla mottagare förväntades känna till IS.)

exempel de finska teckenspråkiga genom att använda munrörelser³ härledda från svenskan i stället för från finskan. I svaret från Sverige konstaterades att det ofta tar tid för svenskar att vänja sig vid att förstå danskt eller norskt teckenspråk och att kollegor från Island och Färöarna ofta använder antingen danskt, norskt eller svenskt teckenspråk. I det norska svaret konstaterades att utvecklingen allt mer går mot att var och en använder sitt eget nationella teckenspråk. Också svenskarna svarade att deras uppfattning är att danskt, norskt och sverigesvenskt teckenspråk i huvudsak används då teckenspråkiga träffas på nordisk nivå.

När det gäller användningen av amerikanskt teckenspråk (ASL) gick åsikterna delvis isär. Enligt de svenska svaren används varken ASL eller International Sign så mycket i nordiska sammanhang, medan det i det norska svaret uppgavs att ungdomar i allt högre grad kommunicerar med ASL också under nordiska sammankomster. I det finska svaret uppgavs att ASL inte på något sätt dominerar i de nordiska sammanhangen. Enligt finlandssvenska teckenspråkiga däremot används International Sign och engelska som skrivet språk på en del nordiska möten på grund av de finska teckenspråkiga deltagarna. De färöiska deltagarna i enkäten ansåg att man i Norden bör kunna använda en nordisk teckenspråksvariant och undvika ASL. I det finska svaret konstaterades att teckenspråkiga i Norden är mycket språkkunniga överlag och har färdigheter både i olika tecknade och talade språk.

Språkförståelsen på det nordiska planet kan också överföras till mer internationella sammanhang. Teckenspråkiga från olika länder stöter sällan på kommunikationshinder då de träffas. Likheter i de tecknade språkens struktur och gemensamma erfarenheter av att finnas till i världen som döv möjliggör en kommunikation som saknar motstycke bland talade språk. Teckenspråkens och dövkulturens möjligheter har många gånger väckt känslan av förundran och ödmjukhet hos personer som inte har ett teckenspråk som modersmål. Teckenspråken och dövas kulturgemenskap visar på de alternativa sätt som finns för den mänskliga naturen att ta sig uttryck.

³ Teckenspråk är förutom av manuella beståndsdelar även uppbyggt av icke-manuella element som kan ha morfematisk status. Munrörelserna är sådana element, och förutom rent teckenspråkiga munrörelser finns det även munrörelser som har sitt ursprung i ord i det omgivande språket. Det är den senare typens munrörelser som avses här.

Litteratur

- Forskningscentralen för de inhemska språken på webben, Startside > språkvård > språkvård för teckenspråk, <http://www.focis.fi/index.phtml?l=sv&s=98>
- Hirn, David Fredrik, 1910, 1911, 1916: *De dövstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromykkäin viittomakieli Suomessa I–III*. Helsingfors: Finlands Dövstumsförbunds Förlag.
- Hirn, Julius, 1909: Borde icke något tillgöras för åstadkommandet af ett för de skandinaviska länderna och Finland gemensamt åtbördsspråk? I: C. Becker (red.): *Beretning om den første nordiske dövstummekongres i København den 18.–22. august 1907*, s. 67–73. København: Det hoffensbergske etablissement.
- Hoyer, Karin, 2004: Det finlandssvenska teckenspråket av i dag. I: Anna-Lena Østern & Ria Heilä-Ylikallio (red.): *Språk som kultur – brytningar i tid och rum*, Vol. 1, s. 163–175. Vasa: Pedagogiska fakulteten, Institutionen för lärarutbildning, Åbo Akademi.
- Hoyer, Karin, 2005: "Vi kallade dem Borgåtecken". Det finlandssvenska teckenspråket i går och i dag. I: Jan-Ola Östman (red.): *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk*, s. 21–80. [Teckenspråksstudier 1] Helsingfors: Nordica, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- Hoyer, Karin & Kaisa Alanne, 2008: *Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden 2008*. En rapport sammanställd på uppdrag av Nordens språkråd, avsedd att fungera som stöd för rådets arbete med revideringen av den nordiska språkkonventionen. <http://www.kl-deaf.fi/sv-FI/> > aktuellt > nyheter > arkiv > teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden.
- Hässler, Knut, 1909: Om åtbördsspråket i döfstumskolan. I: C. Becker (red.): *Beretning om den første nordiske dövstummekongres i København den 18.–22. august 1907*, s. 53–56. København: Det hoffensbergske etablissement.
- Jantunen, Tommi, manuskript, 2001: *Työtä pohjoismaisten viittomakielten hyväksi 1900-luvun alussa – yhteispohjoismainen viittomakielihanke ja sen yhteiskunnalliset ja ideologiset taustavaikuttimet* [Arbetet för nordiska teckenspråk i början av 1900-talet – det samnordiska teckenspråksprojektet]

och dess sambällliga och ideologiska bakgrundskrafter] <http://users.jyu.fi/~tojantun/opetus/historia/yhteispohjoismainen_vkhanke.pdf>

- Malm, Carl Oscar, 1913 [1852]: Om de döfstumma, deras psykiska tillstånd, språk och sättet att undervisa dem. I: *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C. O. Malm*, s. 63–75. Helsingfors: Finlands dövstumförbund.
- Rainò, Päivi, 2000: Carl Oscar Malm – suomalaisen viittomakielen isä [Carl Oscar Malm – det finländska teckenspråkets fader]. I: Anja Malm (red.): *Viittomakieliset Suomessa*, s. 35–47. Helsingfors: Finn Lectura.
- Rainò, Päivi, 2004: *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä* [*Persontecknens uppkomst/tillblivelse och utveckling i det finska teckenspråket*]. Doktorsavhandling. Deaf Studies in Finland. Helsingfors: Finlands Dövas Förbund.
- Reuter, Mikael, 2009: Nordiskt språksamarbete via de nordiska språkmötena sedan 1954 – har de varit till nytta för språkvård och språkforskning? I: *Språk i Norden*, s. 199–213. Nordisk Sprogkoordination.
- Salmi, Eeva & Laakso, Mikko, 2005: *Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia* [*I varm jord. Finlands teckenspråkigas historia*]. Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf.
- Savisaari, Eino, 1978: Teckenspråkets ställning i de dövas kultur. I: *XII Nordiska dövkonferensen 14–19.7.1974 i Åbo*, s. 31–45. Esbo: Finlands Dövas Förbund rf.
- Se vårt språk! Näe kieleemme!* 2002: Karin Hoyer & Karin Kronlund-Saarikoski (red). Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf & Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Solstrand-Pipping, Helena, 1991: *Runeberg och dövstumsaken*. Särtryck ur Historiska och litteraturhistoriska studier 66.
- Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland*, 2010: Finlands Dövas Förbund rf och Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen*, 2006: Justitie-ministeriet. <<http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Muutjulkaisut/1198084778540>>

- Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen, 2009: Justitiedepartementet. <<http://www.om.fi/sv/1236880953561>>
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja, [Ordbok över finskt teckenspråk]* 1998: Anja Malm (red.). Finlands Dövas Förbund rf & Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors: KL Support.
- Svartholm, Kristina, 2006: Svenska som andraspråk för döva – en ämnesöversikt. I: Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.): *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv*, s. 23–51. Helsingfors: Nordica, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet. <http://www.ling.su.se/content/1/c6/04/96/56/svartholm_2006_sv_en_amesoversikt.pdf>
- Viittomakielen opas [Teckenspråksguide]*, 1974: Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf.
- Viittomakielen sanakirja [Teckenspråksordbok]*, 1965: Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf.
- Wallvik, Birgitta, 1997: *... ett folk utan land...* Borgå: Döva och hörselskadade barns stödförening rf.
- Wiberg, Gösta, 1909: Bör icke de döfstumma som äga ett helt livs praktisk erfarenhet bakom sig äga något inflytande inom skolstyrelserna och medbeslutanderätt? I: C. Becker (red.): *Beretning om den første nordiske døvstummekongres i København den 18.–22. august 1907*, s. 73–74. København: Det hoffensbergske etablissement.
- Wichmann, Ossian, 1913: C.O. Malms barndom och skoltid. I: *Biografiska anteckningar om samt uppsatser och brev av C. O. Malm*, s. 12–19. Helsingfors: Finlands dövstumförbund.
- Österberg, Oskar, 1994 [1916]: *Teckenspråket. Med rikt illustrerad ordbok över det av Sveriges dövstumma använda åtbördsspråket*. Uppsala: P. Alfr. Persons förlag. Faksimilutgåva utgiven av SIH Läromedel, Örebro.
- VII Nordiske Døvekongress, Oslo 28. 7–1.8. 1952*: Beretning red. av Alf Melgaard & Kåre Heftye Skollerud. Bergen: Døves Trykkeri A.s, Norske Døves Landsforbund.

Summary

The emergence of a sign language community and a signing context can usually be traced back to the role played by the first school for the Deaf, where Deaf people have been assembled in one place. In Finland the first school was founded in 1846 which means that our two sign languages in Finland have a history of more than 160 years of use. Language planning for these languages has transgressed through a variety of phases; e.g. the efforts made by the language users themselves to create a pan-Nordic sign language in the beginning of the 20th century and the attempts, from a later date, by non-signers to modify sign languages according to the spoken language of the surrounding society. This paper illustrates the lessons learned with language planning and language research in sign languages, and how today's attitudinal climate treats signed languages much more positively than before. It might seem self-evident that sign language users shall have the right to decide in matters concerning their own language. Though, history shows us that this has not always been the case – even if the archives provide evidence of Deaf speaking up for themselves and their right to use a sign language. Deaf people have always been actively involved in co-operation on a Nordic level. The report *Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden 2008* describes the status of sign languages and sign language users in the Nordic countries, and demonstrates that the co-operation among sign language users successfully takes place without any communicational problems.